

CUPRINS

Studii în limba română

Succinte considerații privind legile economiei, Dreptul penal al afacerilor și Criminalitatea gulerelor albe Mihai Adrian Hotca	9
Răspunderea penală a societăților comerciale. Reglementare, garanții, dificultăți Gabriel Albu	21
Măsurile asigurătorii în cauze având ca obiect infracțiuni din sfera dreptului penal al afacerilor. Aspecte teoretice și practice Mihai Mareș	41
Aspecte de practică judiciară și propuneri <i>de lege ferenda</i> în materia infracțiunilor privind interesele financiare ale Uniunii Europene Norel Neagu	83
Rolul sinergic al guvernantei corporative durabile și reglementării criptoactivelor în combaterea infracțiunilor economico-financiare și protejarea sistemului financiar Lorena-Elena Stănescu	112
Aplicarea penalităților de întârziere prevăzute de Codul de procedură fiscală cu ocazia soluționării laturii civile a procesului penal Ionuț Chisăr	144
Protecția datelor cu caracter personal în materia activităților judiciare penale Andrei Croitoru	162

Studies in english

Brief notes on the laws of economy, criminal business law and white-collar criminality Mihai Adrian Hotca	183
Criminal liability of commercial companies regulation, guarantees, difficulties Gabriel Albu	195
Precautionary measures in cases involving offences under criminal business law. Theoretical and practical aspects Mihai Mareș	214
Case-law analysis and legislative changes proposals in the matter of crimes concerning the financial interests of the European Union Norel Neagu	256

The synergistic role of sustainable corporate governance and cryptoasset regulations in combating economic-financial crimes and protecting the financial system Lorena-Elena Stănescu	286
The applicability of late payment penalties provided by the Tax Procedure Code when settling of the civil side of criminal proceedings Ionuț Chisăr	316
The protection of personal data in the field of criminal justice activities Andrei Croitoru	334

Succinte considerații privind legile economiei, Dreptul penal al afacerilor și Criminalitatea gulerelor albe

Prof. univ. dr. Mihai Adrian HOTCA

Rezumat

Economiile naționale și economia mondială din perioadele modernă și postmodernă au fost influențate de factori militari, politici sau sociali, dar, pe lângă asemenea condiționări, un impact important asupra acestora l-au avut și teoriile economice. Avem în vedere, în special, teoria mâinii invizibile (elaborată de A. Smith, care era adeptul ideii că statul nu trebuie să se implice semnificativ în economie) și teoria spiritelor animale (emisă de J.M. Keynes, care susținea ideea statului jucător).

*Plecând de la premisa că deținerea unor cunoștințe specifice legislației penale aplicabile materiei afacerilor este esențială pentru antreprenori și celelalte persoane implicate în activitatea economică fie în actul decizional, fie în cel de supraveghere sau control, apare ca fiind un demers cel puțin util acela de a delimita conținutul expresiilor **Drept penal al afacerilor și Criminalitatea gulerelor albe**.*

Cunoașterea domeniului Dreptului penal al afacerilor este importantă, deoarece există riscul ca activitatea pe care o derulează oamenii implicați în activități economice să intre în coliziune cu legislația penală. La fel, prezintă utilitate conturarea conceptului de Criminalitate a gulerelor albe.

Cuvinte-cheie: economie; legile economiei; afaceri; teoria mâinii invizibile; teoria spiritelor animale; dreptul penal al afacerilor; criminalitatea gulerelor albe.

1. Exordiu privind legile economiei

Studiind cu atenție procesele economice, constatăm un oarecare *machiavelism* care bântuie afacerile, generat atât de ignorarea totală ori parțială a legalității sau moralității, cât și de faptul că domeniul economic (economia¹) este unul complex și dur, cu mulți competitori, dintre care unii sunt mai puternici, alții mai slabi, unii sunt mai mari, alții mai mici, unii sunt antreprenori pregătiți pentru ceea ce fac, iar alții sunt lipsiți de profesionalism.

De asemenea, remarcăm un aspect interesant, respectiv că o parte dintre întreprinzători aplică sau respectă **legile junglei**², chiar dacă uneori o fac doar în mod selectiv și superficial.

Economiile naționale și economia mondială din ultimele 2-3 secole au fost influențate de factori militari, politici sau sociali, dar, pe lângă asemenea condiționări, un rol important asupra acestora l-au avut și teoriile economice, în special, a lui A. Smith³ (*teoria mâinii invizibile*), adeptul ideii că statul nu trebuie să se implice semnificativ în economie, și a lui J.M. Keynes⁴

¹ Prin economie înțelegem ansamblul activităților privind producția și distribuirea bunurilor și prestarea serviciilor. În funcție de anumite criterii, se face deosebirea în: economie globală (mondială), economie națională, economie de piață, economie emergentă, economie centralizată, macroeconomie, microeconomie ș.a.

² Prin *junglă* avem în vedere pădurile tropicale și subtropicale greu accesibile omului, unde animalele trăiesc conform legilor naturii.

³ Adam Smith (1723-1790) a fost un economist, om politic și filozof scoțian.

⁴ John Maynard Keynes (1883-1946). Este considerat unul dintre fondatorii macroeconomiei moderne.

[*teoria spiritelor animale* (lat. *spirites animales*, eng. *animal spirits*), care explică fluctuațiile economiei], suportul implicării moderate a statului (precum face părintele pentru copil, adică îi construiește un cămin fericit, cu o anumită doză de libertate, protejându-l, totodată, de *spiritele animale*, existente în economie, prin politici fiscale și monetare (spre exemplu, prin împrumuturi menite să susțină reintegrarea în activitate a șomerilor)⁵.

Keynes scria: „*Mare parte din deciziile noastre de a face ceva pozitiv, decizii ale căror efecte se vor vedea după multă vreme, pot fi explicate doar ca rezultat al spiritului animal – o nevoie spontană de a acționa în loc de a alege inacțiunea și care nu e produsul unei medii ponderate a beneficiilor cantitative multiplicată cu probabilități cantitative*”⁶.

În schimb, Smith considera că economia este dirijată de *mâna invizibilă*, întrucât fiecare individ care își urmărește propriul interes, pe lângă acesta, îl realizează implicit și pe cel al societății (interesul colectiv sau general)⁷.

În esență, Smith și ceilalți economiști clasici considerau că economia este dirijată de actori raționali, care se vor antrena în orice afacere, dacă este în interesul lor reciproc. Spre exemplu, dacă un muncitor este dispus să lucreze pentru un salariu mai mic decât cel corespunzător muncii sale, acesta va fi angajat de întreprinzător. Așadar, piețele private, în deplin acord și fără amestecul guvernului, vor asigura buna funcționare a economiei, fiind *guvernaate de o mână invizibilă*⁸.

Când prea puțini economiști sau guvernanți se așteptau să devină vizibile *fisurile teoriei economice clasice*, a apărut Marea Criză economică interbelică. În plină criză, Keynes a publicat cartea *Teoria generală a folosirii mâinii de lucru, a dobânzii și a banilor*⁹. În această lucrare, genialul economist s-a pronunțat în favoarea politicilor statale intervenționiste, prin care guvernul să aplice politici fiscale și monetare, în scopul temperării efectelor adverse ale recesiunilor sau crizelor economice.

Teoria lui Keynes, în forma sa simplificată, a stat la baza celor mai importante măsuri intervenționiste implementate de state după Marea Criză și a fundamentat (justificat) politicile fiscale și monetare publice până în anii 1970.

Între timp, în peisajul public al afacerilor și-au făcut apariția noi economiști, cu idei inovatoare, care au considerat că *teoria economică smithiană*, conform căreia nu există șomaj involuntar, se impune a fi reconsiderată, reconfigurată și repusă în practică. Așadar, *spiritele animale* menționate de Keynes au fost trimise în muzeul istoriei economiei¹⁰.

Această *reabilitare* a teoriei economice clasice a găsit ecouri în cele mai mari economii de piață ale anilor 1980. Spre exemplu, în S.U.A. (în timpul lui Reagan) și Marea Britanie (în timpul lui Thatcher). În esență, noua orientare a economiilor libere era în sensul neamestecului guvernului în domeniul afacerilor, lăsând piețele să se autoreglementsze¹¹. Însă, odată lăsate libere, piețele s-au comportat din ce în ce mai riscant și nesăbuit, iar după 80 de ani de la Marea Criză, au produs *Marea Recesiune din 2008* (a creditelor subprime – începută în decembrie 2007).

⁵ G. Akerlof, R. Shiller, *Spirite animale*, Ed. Publica, București, 2010, p. 17.

⁶ Teoria generală a ocupării forței de muncă, a dobânzii și a banilor (1936).

⁷ Citatul relevant este următorul: „Fiecare individ urmărește numai avantajul său, astfel, în acest caz, ca și în multe altele, el este condus de o mână invizibilă, ca să promoveze un scop ce nu face parte din intenția lui”. Se impune precizarea că, după aproximativ 30 de ani de la folosirea metaforei mâinii invizibile, marele economist și-a nuanțat teoria, acceptând ideea unei mâini vizibile – acțiunea umană – care să armonizeze interesul individual cu cel general (ținând cont de morală).

⁸ Există și opinia că *mâna invizibilă* este, de fapt, divinitatea.

⁹ Este cunoscut în mod special pentru susținerea politicilor guvernamentale intervenționiste.

¹⁰ G. Akerlof, R. Shiller, *op. cit.*, p. 18.

¹¹ *Idem*, p. 19.

Ce am învățat, după 15 ani de la criza financiară din 2008?

În mediile de specialitate s-a vorbit despre necesitatea implicării mai accentuate a statului în economie, ceea ce echivalează cu *renașterea teoriei economice keynesiene*, teorie despre care noii adepți susțin că a fost abandonată prea ușor.

Printre aceștia se numără și autorii cărții Spirite animale, G. Akerlof și R. Shiller, care arată: „În încercările lor de a pune ordine în teoria macroeconomică și de a o face să pară mai științifică, macroeconomistii au impus structuri de cercetare și discipline, concentrându-se asupra modului în care s-ar comporta economia dacă oamenii ar avea **motivații exclusiv economice și dacă ar fi perfect raționali**¹². Imaginați-vă un pătrat împărțit în patru secțiuni reprezentând motivații care sunt economice și neeconomice și răspunsuri care sunt raționale și iraționale. Modelul actual se încadrează numai în căsuța din stânga sus”¹³.

Apoi, autorii conchid: „funcționarea economiei și rolul pe care statul îl joacă în cadrul acesteia nu pot fi descrise exclusiv pe baza motivelor economice. **O astfel de descriere necesită și o înțelegere detaliată a încrederii, echității, oportunităților, corupției, iluziei banului și a poveștilor pe care istoria ni le transmite** (s.n.)”¹⁴.

Analizând cu atenție perioadele de grandoare și cele de decădere economică, luând în considerare și informații oferite de alte discipline, precum psihologia și biologia, se poate susține că *economia se comportă ca un organism*.

Regula „folosește numai cât ai nevoie”, regula că *orice acțiune determină o reacție*, regula *intercon condiționării ș.a.* sunt legi (principii) care, în maniere specifice, sunt întâlnite atât în *sistemul naturii*, cât și în cadrul afacerilor.

Unul dintre cei ce susțin punctul de vedere, potrivit căruia, prin îmbinarea descoperirilor psihologiei cu înțelegerea practică a stimulentei și comportamentelor piețelor se obțin rezultate foarte bune, este Richard H. Thaler, considerat întemeietorul **economiei comportamentale**.

Din premisele expuse mai sus și pe baza propriilor observații, se poate afirma că *Omul* este cel mai important factor al *ecuației economice*, deoarece *sfințește locul*, dar îl poate și *pângări*, prin comiterea de fapte antisociale care afectează integritatea în spațiul privat al afacerilor.

În concluzie, plecând de la premisa că *Omul* este unul dintre elementele esențiale ce concură la progresul economic și la robustețea activității economice sau care, dimpotrivă, poate frâna, degrada ori subrezi domeniul economic, se degajă teza că funcția jucată de sistemele de integritate adoptate în cadrul organizațiilor private este una care trebuie tratată cu toată seriozitatea. Standardele de integritate existente la nivelul întreprinderilor au un rol de netăgăduit în atingerea obiectivelor economice ale oamenilor de afaceri și contribuie la însănătoșirea mediului economic, generând indirect beneficii atât pentru întreprinzători, cât și pentru consumatori.

2. Relația dintre Dreptul penal al afacerilor și Criminalitatea gulerelor albe

Plecând de la premisa că deținerea unor cunoștințe specifice legislației penale aplicabile materiei afacerilor este esențială pentru antreprenori și celelalte persoane implicate în activitatea economică fie în actul decizional, fie în cel de supraveghere sau control, apare ca fiind un demers cel puțin util acela de a delimita conținutul expresiilor **Drept penal al afacerilor și Criminalitatea gulerelor albe**.

¹² Cum susțineau clasicii și neoclasicii.

¹³ G. Akerlof, R. Shiller, *op. cit.*, p. 281. Autorii consideră că modelul actual răspunde numai la întrebarea: Cum se comportă economia dacă oamenii au numai motivații economice și dacă răspund la acestea rațional? Există însă încă trei întrebări: Cum se comportă economia în condițiile motivației non economice și ale răspunsurilor raționale? Ale motivațiilor economice și răspunsurilor iraționale? Ale motivațiilor economice și răspunsurilor raționale?

¹⁴ *Idem*, p. 292.

Cunoașterea domeniului *Dreptului penal al afacerilor* este importantă, deoarece există riscul ca activitatea pe care o derulează oamenii implicați în activități economice să intre în coliziune cu legislația penală.

Persoanele care investesc resurse în afaceri, chiar dacă la momentul inițierii investiției nu au fost, în timpul implementării acesteia ar trebui să fie preocupate atât de cunoașterea realităților economice specifice domeniului în care activează sau a contextului economic general, cât și de cunoașterea reglementărilor privind evaziunea fiscală, contrabanda, spălarea banilor, corupția în afaceri, criminalitatea gulerele albe, concurența neloială, răspunderea penală a companiilor etc.

Suntem de părere că o parte dintre multiplele cauze penale în care au fost implicați întreprinzători nu ar fi existat dacă aceștia erau mai informați despre legislația penală incidentă în câmpul afacerilor.

În exprimarea colocvială, în special a nejuristilor, se pune deseori semnul egalității între ***Dreptul penal al afacerilor (Criminalitatea economică)*** și ***Criminalitatea gulerele albe (White collar criminality)***. Dacă privim cele două concepte în cheie juridică, *Dreptul penal al afacerilor* cuprinde în extensiunea sa (cel puțin) infracțiunile comise în legătură cu activitatea economică, în timp ce *Criminalitatea gulerele albe* vizează infracțiunile săvârșite de persoane care dețin poziții înalte în afaceri, în administrația publică sau în alte organizații importante.

Comparând conținutul celor doi termeni – expresiile *Drept penal al afacerilor* și *Criminalitatea gulerele albe* – constatăm că, din perspectiva extensiunii lor, între ei există o **corelație logică specifică raportului de intersecare**, întrucât au cel un element comun și, totodată, elemente diferite. Cei doi termeni au atât o parte comună – infracțiunile din domeniul afacerilor comise de persoane cu poziție înaltă – cât și componente (elemente) diferite – infracțiunile din domeniul economic săvârșite de persoane cu poziții obișnuite (în cazul *Dreptului penal al afacerilor*) și infracțiunile non economice comise de persoane cu poziții importante (în cazul *White collar criminality*).

3. Natura juridică a grupului de norme care se integrează în conceptul de *Drept penal al afacerilor*

Primo, doctrina de specialitate cuprinde lucrări științifice valoroase în domeniul *Dreptului penal al afacerilor*, care s-au impus în peisajul științific, unele fiind publicate în ediții revăzute și adăugite¹⁵.

Secundo, facem precizarea că grupul de norme care incriminează fapte ce pot fi comise în domeniul afacerilor nu formează o ramură de drept. Relațiile de afaceri acoperă o sferă foarte extinsă de raporturi sociale, deoarece în conținutul acestui domeniu intră atât dreptul comercial (denumit de unii autori dreptul afacerilor sau drept economic), cât și alte materii. În realitate, nici măcar *Dreptul afacerilor* nu este conturat clar în literatura de specialitate. Într-adevăr, potrivit doctrinei, pe lângă relațiile sociale reglementate de normele juridice comerciale, în *Dreptul afacerilor* trebuie incluse și altele, care sunt reglementate de alte ramuri de drept (de pildă, de dreptul administrativ, de dreptul muncii, de dreptul fiscal etc.)¹⁶.

¹⁵ Dintre acestea, menționăm: O. Predescu, *Dreptul penal al afacerilor*, Ed. Continent XXI, București, 2000; C. Voicu, Al. Boroi, F. Sandu, I. Molnar, *Dreptul penal al afacerilor*, Ed. All Beck, București, 2003; C. Voicu, Al. Boroi, F. Sandu, I. Molnar, M. Gorunescu, S. Corlățeanu, *Dreptul penal al afacerilor*, Ed. C.H. Beck, București, 2008; T. Medeanu, *Dreptul penal al afacerilor*, Ed. Lumina Lex, București, 2006; P. Dungan, *Dreptul penal al afacerilor*, Ed. Presa Universitară Română, București, 2003.

¹⁶ A se vedea St.D. Cârpenaru, *Drept comercial român*, ed. a VIII-a, Ed. Universul Juridic, București, 2008, p. 28.

Tertio, grupul de norme care incriminează fapte ce pot fi comise în domeniul afacerilor nu formează o subramură a dreptului penal, deoarece nu există nici măcar o instituție juridică penală care să fie aplicabilă exclusiv domeniului relațiilor de afaceri sau să existe reguli derogatorii privind incidența legii penale. Cele mai frecvente infracțiuni din domeniul afacerilor pot fi comise atât în legătură cu o activitate economică, cât și fără legătură cu o asemenea de activitate. Astfel, evaziunea fiscală, faptă care în cele mai multe cazuri este săvârșită în domeniul afacerilor, poate fi comisă, mai rar, și în afara acestui domeniu (de exemplu, o persoană fizică nu declară un venit obținut din cedarea folosinței unui bun sau o fundație nu declară dobândirea unui imobil impozabil). La fel, infracțiunea de contrafacere poate fi comisă de către profesioniști sau de către simpli particulari, care nu exploatează o întreprindere. De asemenea, spălarea banilor, contrabanda, infracțiunile contra patrimoniului, infracțiunile informatice sau infracțiunile privind comerțul electronic pot fi săvârșite în legătură cu exploatarea unei întreprinderi sau fără relație cu o astfel de entitate. Există și categorii de infracțiuni, cum sunt infracțiunile prevăzute în Legea nr. 31/1990, a căror comitere, în principiu, nu poate fi desprinsă de domeniul afacerilor. La fel, normele privind răspunderea penală a persoanelor juridice se aplică în majoritatea cazurilor societăților reglementate de Legea nr. 31/1990. Însă, sfera normelor care incriminează astfel de fapte și a celor care instituie răspunderea penală a persoanelor juridice este, pe de o parte, prea restrânsă pentru a putea pune în discuție recunoașterea unei subramuri a dreptului penal, iar, pe de altă parte, aceste norme nu se aplică exclusiv oamenilor de afaceri. Într-o altă ordine de idei, se poate vorbi cel mult despre **instituții (grupuri de norme) juridice penale frecvent aplicate în domeniul afacerilor**.

Practic, după criteriul prevalenței, în domeniul afacerilor identificăm trei categorii de norme de incriminare, respectiv:

- Norme care incriminează fapte săvârșite preponderent în acest domeniu (de pildă, infracțiunile prevăzute în Legea nr. 31/1990);
- Norme care incriminează fapte comise în proporție relativ egală atât în domeniul afacerilor, cât și în celelalte domenii (spre exemplu, delapidarea, înșelăciunea ș.a.);
- Norme care incriminează fapte săvârșite, în principal, în domenii din afara dreptului afacerilor, dar care pot fi întâlnite rar și în acest domeniu (spre exemplu, o infracțiune de trafic de persoane, comisă prin intermediul unei societăți).

Quarto, astfel cum am văzut în cele ce preced, o examinare a aplicării normelor penale relevă că, mai mult sau mai puțin, majoritatea acestora sunt întâlnite în domeniul afacerilor. Aceleași norme, însă, fie pe o scară mai largă, fie pe una mai restrânsă, sunt aplicate și în cadrul celorlalte ramuri de drept (civil, administrativ ș.a.).

Plecând de la cele expuse mai sus și de la cele trei opinii mai importante, exprimate în doctrină, respectiv că dreptul penal al afacerilor este o ramură de drept, dreptul penal al afacerilor este o subramură de drept și dreptul penal al afacerilor este o materie pluridisciplinară, opinia noastră este că *Dreptul penal al afacerilor* nu îndeplinește condițiile unei veritabile ramuri de drept și nici pe ale unei subramuri de drept. *Dreptul penal al afacerilor* nu este o ramură de drept, întrucât este o parte dintr-un întreg (din *Dreptul penal*), dar nu este nicio subramură autentică a dreptului penal, deoarece normele în discuție constituie o simplă grupare (subdiviziune) de norme de incriminare aplicate frecvent în domeniul afacerilor, dar care sunt incidente și în alte domenii. În ceea ce privește teza potrivit căreia *Dreptul penal al afacerilor* are caracter multidisciplinar (pluridisciplinar¹⁷), aceasta are, cel puțin parțial, acoperire obiectivă, întrucât incidența normelor de incriminare aplicabile faptelor comise în

¹⁷ Pentru această teză, a se vedea L. Lefterache, *Dreptul penal al afacerilor – provocare pentru sistemul de drept*, în RDP nr. 2/2002, p. 52.

câmpul economic presupune cunoașterea unor dispoziții din alte ramuri de drept, precum sunt dreptul fiscal, dreptul muncii, dreptul civil, dreptul administrativ ș.a.

Se poate spune că relațiile sociale ocrotite prin intermediul normelor care incriminează fapte săvârșite în domeniul afacerilor aparțin, în egală măsură, unor ramuri de drept diferite, particularitate ce decurge din specificul organizării întreprinderilor, în principal a societăților¹⁸.

Într-adevăr, alături de normele de incriminare menționate în cele ce preced, prezintă interes pentru *Dreptul afacerilor* și anumite norme penale generale, norme procesual penal, norme juridice fiscale ș.a. Dintre normele cuprinse în Partea generală a Dreptului penal, care sunt mai des utilizate în domeniul afacerilor, cu titlu de exemplu, menționăm normele penale care reglementează răspunderea penală a persoanei juridice, confiscarea specială și confiscarea extinsă. Dintre normele procesual penale cu aplicare frecventă în materia afacerilor, putem da ca exemplu pe cele referitoare la măsurile asigurătorii sau pe cele care reglementează procedura răspunderii penale a persoanelor juridice.

Dreptul penal, fiind o ramură de drept care apără valorile sociale esențiale, *volens nolens*, interacționează, mai mult sau mai puțin, cu celelalte ramuri de drept, dar acest lucru nu înseamnă că Dreptul penal este o materie care integrează în conținutul său toate normele juridice extrapenale ce trebuie folosite pentru transpunerea în practică a normelor penale.

Cu toate că, așa cum am văzut, *lista normelor juridice de interes* pentru aplicarea normelor care incriminează fapte din domeniul afacerilor cuprinde o paletă foarte largă de astfel de norme, pe care le regăsim în mai multe ramuri ale sistemului dreptului, suntem de părere că nu se impune ca acestea să fie integrate în *Dreptul penal al afacerilor*. Unul dintre motive este acela că normele respective aparțin altor ramuri de drept și ar genera o redundanță (suprapunere), al doilea motiv îl reprezintă faptul că este foarte grea delimitarea (identificarea) acestor norme și al treilea motiv constă în aceea că materia rezultată ar fi una foarte extinsă.

În acest context, mai remarcăm și opinia exprimată în anul 2005, conform căreia: „*denumirile «drept al afacerilor» și «drept penal al afacerilor» desemnează (...) anumite strategii sau politici în domeniul dreptului, prin folosirea celor două denumiri urmărindu-se, exclusiv, separarea strategiilor de formare a legislației extrapenale de cele de reformare a legislației penale*”¹⁹.

Însă, așa cum se observă în articolul precitat, necesitatea unei separări din perspectiva strategiilor de reformare a legislației este nejustificată, fie și numai prin raportare la obiectivul vizat, respectiv prevenirea și combaterea infracțiunilor din domeniul afacerilor²⁰.

Asumându-ne premisele până aici expuse, ca natură juridică, Dreptul penal al afacerilor, deși nu este o veritabilă ramură de drept sau subramură a Dreptului penal, este **o subdiviziune relativ individualizată a normelor juridice ce formează Dreptul penal și cuprinde normele penale care incriminează faptele ce se săvârșesc în domeniul economic (afacerilor)**²¹.

4. Extensiunea Dreptului penal al afacerilor

Dreptul penal al afacerilor este o materie care și-a câștigat un loc indiscutabil în peisajul disciplinelor juridice. Autorii care abordează acest domeniu sunt mai puțin interesați de aspectele teoretice, comparativ cu cele practice, astfel că au în vedere principiul utilității demersului și mai puțin aspectele ce țin de acuratețea științifică privind criteriile pe baza cărora *sistemul Dreptului* se divide în ramuri, subramuri și instituții juridice.

¹⁸ Pentru dezvoltări, a se vedea L. Lefterache, *op. cit.*, pp. 52-55.

¹⁹ M.-K. Guiu, *op. cit.*, p. 211.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ Pentru diferite definiții ale dreptului penal al afacerilor, a se vedea C. Voicu, Al. Boroi, F. Sandu, I. Molnar, M. Gorunescu, S. Corlățeanu, *Dreptul penal al afacerilor*, Ed. C.H. Beck, București, 2008, pp. 5-6.

Normele juridice ce prezintă interes pentru domeniul afacerilor și care este util să facă parte din *Dreptul penal al afacerilor* sunt numeroase, dar nu este recomandabil să fie toate incluse în această *disciplină* atât pentru evitarea apariției unei materii *mamut*, cât și pentru evitarea suprapunerilor peste alte domenii (spre exemplu, dreptul civil, dreptul fiscal, dreptul administrativ etc.).

Așadar, considerăm că obiectul de reglementare al *Dreptului penal al afacerilor* îl constituie normele penale care incriminează faptele ce se săvârșesc în domeniul economic, adică al relațiilor de afaceri (care presupun, de regulă, exploatarea unei întreprinderi).

In concreto, inter alia, este vorba despre:

- Infracțiunile prevăzute în Legea societăților nr. 31/1990;
- Infracțiunile prevăzute în Legea nr. 241/2005 privind prevenirea și combaterea evaziunii fiscale;
- Infracțiunea de spălare a banilor (art. 49 din Legea nr. 129/2019);
- Infracțiunile vamale;
- Infracțiunile privind fraudarea bugetului Uniunii Europene (art. 18¹-18⁵ din Legea nr. 78/2000);
- Infracțiunile care privesc piața de capital, concurența și protecția consumatorului;
- Infracțiuni privind protecția mediului;
- Infracțiuni contra patrimoniului prevăzute în Codul penal (spre exemplu, abuzul de încredere prin fraudarea creditorilor, bancruta frauduloasă, fraudă informatică, înșelăciunea ș.a.);
- Infracțiuni de corupție și de serviciu (de pildă, luarea de mită, darea de mită, abuzul în serviciu, delapidarea ș.a.).

Într-o accepțiune *lato sensu*, în Dreptul penal al afacerilor pot fi încadrate și alte norme juridice, precum sunt cele care reglementează răspunderea penală a persoanei juridice, procedura tragerii la răspundere penală a persoanei juridice, confiscarea specială, măsurile asigurătorii etc.

5. Infracțiunile din aria *White collar criminality*

Plasarea unor activități infracționale în sfera *criminalității gulerelor albe* are loc numai în situațiile în care activitatea ilicită penală aparține unor persoane cu statut social sau profesional înalt, indiferent de natura infracțiunii (contra persoanelor, patrimoniului etc.). De exemplu, în cazul în care o persoană din conducerea unei companii (administrator, director, membru al consiliului de supraveghere etc.) sau a unei instituții publice comite o infracțiune de spălare a banilor.

În practică, printre infracțiunile săvârșite de *gulerile albe*, întâlnim:

- Infracțiuni contra patrimoniului (înșelăciunea, deturnarea licitațiilor, bancruta frauduloasă etc.);
- Infracțiuni contra persoanei (infracțiunile sexuale, șantajul ș.a.);
- Infracțiuni de corupție și de serviciu (luarea de mită, abuzul în serviciu, delapidarea, deturnarea de fonduri etc.);
- Spălarea banilor;
- Evaziunea fiscală;
- Fraudarea fondurilor europene;
- Concurența neloială;
- Grupul infracțional organizat ș.a.

Criminalitatea gulerelor albe este denumită de alți autori „banditism al afacerilor”, „noua criminalitate” sau „criminalitatea mănușilor albe”²². Indiferent de sintagma folosită, criminalitatea gulerelor albe este considerată că include *inter alia* infracțiuni săvârșite în domeniul

²² A se vedea M. Zarafiu, *op. cit.*, p. 112.

afacerilor de către persoane aparent respectabile, care au un statut socio-economic înalt și care încălcă într-o manieră ingenioasă normele penale privitoare la activitatea lor profesională, exploataând încrederea sau credulitatea celorlalți.

6. Unele aspecte privind caracteristicile și etiologia criminalității din domeniul afacerilor

6.1. Precizări prealabile

Faptele aflate în legătură cu domeniul afacerilor, incriminate de legiuitorul român, sunt numeroase. Chiar dacă nu alcătuiesc o *subramură veritabilă* a dreptului penal, **infrajeciunile din domeniul afacerilor** prezintă anumite particularități față de celelalte infracțiuni²³.

6.2. Particularități ale infracjeciunilor din domeniul afacerilor

(i) Una dintre principalele caracteristici ale infracjeciunilor din domeniul afacerilor vizează **cifra neagră a criminalității**, adică diferența dintre criminalitatea reală și cea descoperită de către organele competente, care **este mai mare decât media generală a fenomenului infracjecional**²⁴.

²³ Așa cum am văzut, acest grup de infracjeciuni este desemnat prin expresia „*Dreptul penal al afacerilor*”, sintagmă consacrată în literatura noastră de specialitate. A se vedea, de pildă: O. Predescu, *Dreptul penal al afacerilor*, Ed. Continent XXI, București, 2000; C. Voicu, Al. Boroi, F. Sandu, I. Molnar, M. Gorunescu, S. Corlățeanu, Ed. C.H. Beck, București, p. 11. De asemenea, expresia *Dreptul penal al afacerilor* este folosită, de mulți ani, în multe state europene, printre care se numără Franța, Italia, Belgia etc. A se vedea în acest sens, de exemplu: W. Jeandier, *Droit pénal des affaires*, Ed. Dalloz, ed. a 6-a, 2005; Languier et Conte, *Droit pénal des affaires*, Ed. Armand Colin, ed. a 11-a, 2004; Robert et Matsopoulou, *Traité de droit pénal des affaires*, Ed. PUF, ed. 1, 2004. Un rol important pentru apariția acestei subramuri a dreptului penal l-au avut autorii francezi, chiar dacă nu toți sunt de acord cu denumirea sau conținutul acesteia. *Dreptul penal al afacerilor* constituie în prezent obiect de studiu în numeroase universități străine și românești. În doctrina străină sunt folosite diverse denumiri pentru desemnarea infracjeciunilor din domeniul afacerilor. *Dreptul penal al afacerilor* este cea mai uzitată denumire dar, alături de aceasta, domeniul infracjeciunilor care aduc atingere relațiilor de afaceri este desemnat și prin alte expresii, dintre care o menționăm, cu titlu de exemplu, pe cea de „*drept penal economic și de afaceri*” (a se vedea F. Ghelfi-Tastevin, *Droit pénal économique et des affaires*, Ed. Gualino, ed. 1, 2001). În doctrina europeană occidentală, *dreptul penal* este divizat în mai multe materii: *Dreptul penal fiscal*, *Dreptul penal al societăților comerciale*, *Dreptul penal internațional al afacerilor*, *Dreptul penal al mediului*, *Dreptul penal al securității sociale*, *Dreptul penal al muncii* etc. Și în doctrina noastră au început să apară lucrări care urmează această tendință. De pildă, R.R. Popescu, *Dreptul penal al muncii*, Ed. Național, București, 2005.

²⁴ Pentru diferitele tipuri de criminalitate, a se vedea: Al. Boroi, M. Gorunescu, M. Popescu, *Dicționar de drept penal*, Ed. All Beck, București, 2004, pp. 85-86; T. Amza, *Criminologie teoretică*, Ed. Lumina Lex, București, 2000, pp. 44-48. Precizăm faptul că noțiunea de „*crimă*”, folosită în domeniul criminologiei, are o accepțiune mai extinsă decât în sfera dreptului penal (unde se identifică cu infracjeciunea sau cu o specie de infracjeciune – omuciderea). A se vedea și V. Cioclei, *Criminologia etiologică*, Ed. Actami, București, 1996, pp. 11-15. Cifra neagră a criminalității cuprinde diferența dintre criminalitatea reală și cea cunoscută (relevantă). Această formă de criminalitate poartă denumirea de „*cifră neagră*” din cauza faptului că ea nu este cunoscută cert, ci este ocultă, nedescoperită, iar dimensiunile sale rămân, practic, discutabile. Ca o primă concluzie, se poate spune că, în prezent, este imposibil din punct de vedere obiectiv să se tragă concluzii sigure cu privire la creșterea sau scăderea numărului infracjeciunilor. Astfel, chiar dacă numărul condamnărilor ar crește, iar cel al faptelor înregistrate la organele judiciare ar spori și el, nu înseamnă că infracjecionalitatea reală a crescut, după cum nici în ipoteza inversă nu s-ar putea trage concluzia că numărul infracjeciunilor a scăzut. Creșterea numărului infracjeciunilor relevante poate însemna o mai mare eficiență a organelor implicate în activitatea de realizare a justiției sau, realmente, poate reprezenta o creștere a infracjecionalității. Tot astfel, scăderea numărului infracjeciunilor descoperite nu este echivalentă cu diminuarea criminalității, ci poate fi pusă pe seama ineficienței sistemului judiciar. Prin urmare, afirmația generală că în prezent există o „*recrudescență a fenomenului infracjecional*” trebuie privită cu rezerve atât timp cât nu avem „*instrumente*” sigure pentru stabilirea cifrei reale a infracjeciunilor. Numărul crescut al

Explicația o constituie faptul că, prin specificul lor, unele infracțiuni din domeniul afacerilor nu au victime individualizate care să denunțe faptele (când fie statul este persoană vătămată, fie o altă persoană aflată sub controlul celui care comite infracțiunea)²⁵. De exemplu, evaziunea fiscală, anumite infracțiuni prevăzute în Legea nr. 31/1990, contrabanda și celelalte infracțiuni vamale, spălarea banilor ș.a.

(ii) O altă particularitate a acestor infracțiuni o constituie faptul că **activitatea de tragere la răspundere penală** a infractorilor ce comit fapte contra relațiilor de afaceri **este foarte costisitoare**, comparativ cu activitatea similară desfășurată în cazul altor infracțiuni²⁶. Într-adevăr, activitatea necesară descoperirii faptuitorilor și probării existenței condițiilor tragerii la răspundere penală a acestora este mult mai scumpă decât în cazul infracțiunilor din alte domenii. Astfel, pe de o parte, în numeroase cauze sunt necesare expertize foarte complexe (fiscal-contabile, de pildă), care trebuie efectuate de experți cu o bună pregătire de specialitate. Pe de altă parte, este necesar concursul mai multor specialiști în domeniu, care să fie integrați în echipa de urmărire penală.

(iii) În multe cazuri, **criminalitatea în domeniul afacerilor este una organizată**, ceea ce constituie o dificultate în plus pentru descoperirea și sancționarea infracțiunilor care aduc atingere relațiilor de afaceri.

(iv) Din păcate, un factor care, uneori, contribuie la îngreunarea investigațiilor și urmăririi penale îl constituie **implicarea** în săvârșirea infracțiunilor din domeniul afacerilor a **unor persoane care au atribuții în contracararea fenomenului**.

(v) Nu în ultimul rând, în multe cazuri, persoanele implicate în *afaceri murdare* sunt persoane cu o poziție socială înaltă (*infractorii cu gulere albe*)²⁷ și, de regulă, oamenii nu reacționează corespunzător gravității faptelor, față de infractorii din domeniul afacerilor. În anumite situații, simpli cetățeni, care ar putea să contribuie la aflarea adevărului sunt indiferenți la *criminalitatea gulerelor albe*. Ba mai mult, sunt concetățeni care, pornind de la spusele lui Machiavelli că „*scopul scuză mijloacele*”, au chiar admirație față de oamenii de afaceri care au succes în activitatea economică, cu toate că acest succes a fost clădit și prin încălcarea legii sau chiar prin comiterea de infracțiuni.

(vi) De asemenea, nu de puține ori, **angajații** celor care comit infracțiuni în domeniul afacerilor **nu se preocupă de caracterul legal sau ilegal al activității**, pentru că ceea ce îi interesează, în principal, este remunerația primită care, realmente și cinic spus, este raportată la succesul sau insuccesul afacerii²⁸, iar nu la caracterul licit sau ilicit al acesteia.

(vii) La cele de mai sus, se impune menționat și faptul că **organele judiciare nu folosesc** întotdeauna **aceeași măsură** în aplicarea legii penale. Astfel, în timp ce infractorii „clasiți” (hoți, tâlhari, violatori etc.) sunt sancționați prompt și exemplar, infractorii din domeniul afacerilor

condamnărilor și creșterea gradului de ocupare în penitenciare constituie simple indicii că infracționalitatea se află pe un trend crescător, iar nicidecum certitudini. *Volens nolens* trebuie să acceptăm că nu numai cifra neagră a criminalității este necunoscută, ci și cifra criminalității reale, deoarece dacă o parte dintr-un întreg (cifra neagră) nu este cunoscută, nici întregul (cifra totală a infracțiunilor) nu poate fi determinat cert.

²⁵ A se vedea C. Voicu, Al. Boroș, F. Sandu, I. Molnar, M. Gorunescu, S. Corlățeanu, *op. cit.*, p. 7.

²⁶ *Ibidem*, p. 2.

²⁷ În acest sens, E.H. Sutherland, în lucrarea sa „White collar crime” arată că cei care comit infracțiuni în sfera afacerilor sunt, de regulă, oameni care, prin poziția lor socială înaltă (în mediul de afaceri sau aparatul de stat), sunt deasupra oricăror bănuieți. Din cauza acestor particularități, infractorii din domeniul afacerilor au o „rezistență socială” mai ridicată față de răspunderea penală. Această formă a criminalității este denumită în criminologie „criminalitatea gulerelor albe” (a se vedea și Al. Boroș, M. Gorunescu, M. Popescu, *Drept penal al afacerilor*, Ed. All Beck, București, 2003, p. 86).

²⁸ A se vedea C. Voicu, Al. Boroș, F. Sandu, I. Molnar, M. Gorunescu, S. Corlățeanu, *op. cit.*, p. 4.

beneficiază de o oarecare îngăduință²⁹. Explicația ține de psihologia actului judiciar, care este influențată uneori de existența sau nu a unei victime (persoană fizică sau juridică vătămată).

În zilele noastre, unele dintre infracțiunile din domeniul afacerilor sunt comise de persoane care încalcă legea penală ocazional sau *neorganizat*, în timp ce altele sunt săvârșite în mod organizat și de persoane care fac parte din *criminalitatea gulerelor albe*³⁰. Factorii criminogeni ai criminalității în afaceri sunt grupați, de regulă, în trei categorii, respectiv: factori juridici, factori economici și factori psihosociali³¹.

6.3. Cauzele criminalității din domeniul afacerilor

(i) **Factorii economici** pot constitui cauze ale criminalității în afaceri, deoarece, așa cum se remarcă în Raportul Comitetului European pentru Probleme Criminale (1991), cu privire la criminalitatea în afaceri, atât recesiunea economică sau criza financiară, cât și prosperitatea se pot afla la originea acestei forme de criminalitate.

Analizând desfășurarea afacerilor din țara noastră, se poate spune că infracțiunile din domeniul afacerilor s-au aflat și ele printre cauzele recesiunii economice existente în anii 1990-2000. Explicația este relativ simplă, deoarece, când economia este în regres, oamenii de afaceri ajung mult mai ușor în dificultate financiară, din cauza căreia apelează la împrumuturi purtătoare de dobânzi mari. Aceste credite sunt, în unele cazuri, ruinătoare pentru oamenii de afaceri, deoarece restituirea lor este legată de performanțele economice; or, acestea urmează, de regulă, trendul economic general.

(ii) Alți factori care pot genera săvârșirea infracțiunilor din domeniul afacerilor au **natură politică**, precum: intervenția statului în anumite domenii; lipsa unor sisteme de control la nivelul întreprinderilor; insuficiența lichidităților; efectul *spirală* sau efectul *dominoului*³² etc.

(iii) Infracțiunile din domeniul afacerilor pot avea la origine și anumiți **factori juridici**, printre care se numără reglementarea deficitară³³ a răspunderii persoanelor care săvârșesc fapte periculoase din punct de vedere social, sancțiunile penale prea severe sau prea blânde, imprecizia definirii elementelor constitutive ale infracțiunilor ș.a. Un exemplu în acest sens îl reprezintă infracțiunile de **evaziune fiscală**, care au fost prevăzute inițial (după anul 1989) în Legea nr. 87/1994, iar *de lege lata* textele ce incriminează faptele de evaziune fiscală se regăsesc în Legea nr. 241/2005. Tratatamentul penal al infracțiunilor reglementate de această lege a suferit însă modificări. Astfel, dacă în forma inițială, legiuitorul a fost relativ echilibrat în ceea ce privește severitatea sancțiunilor, ulterior, prin Legea nr. 50/2013, pedepsele pentru variantele agravate ale infracțiunii de evaziune fiscală au fost înăsprite în mod exagerat, cu nesocotirea principiului proporționalității protecției penale a valorilor sociale, aflându-ne în situația în care pedepsele pentru infracțiuni mult mai grave din punct de vedere social să fie mai blânde. Este cazul, de pildă, al infracțiunii de loviri sau vătămări cauzatoare de moarte, pentru care limitele pedepsei sunt între 6 și 12 ani închisoare, în timp ce pentru infracțiunea de evaziune fiscală

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ Expresie folosită, se pare, pentru prima dată de Edwin Hill în anul 1872, dar a fost consacrată de E.H. Sutherland, prin intermediul lucrării *White Collar Crime*, Ed. Holt Rinehart and Winston, New York, 1949. E.H. Sutherland a folosit pentru prima oară expresia *White Collar Crime* într-o alocuțiune susținută la American Sociological Association în data de 27 decembrie 1939.

³¹ *Ibidem*, p. 114.

³² Acest efect apare în cazul în care falimentele sunt propagate în lanț. Spre exemplu, starea de insolvență a unei companii mari determină falimentul agenților economici aflați în stare de dependență economică față de aceasta. Efectul de propagare al infracțiunii de bancrută comisă de către persoanele din conducerea companiei mari se extinde la nivelul companiilor dependente.

³³ A se vedea C. Voicu, Al. Boroi, F. Sandu, I. Molnar, M. Gorunescu, S. Corlățeanu, *op. cit.*, p. 6.

prevăzută în art. 9 alin. (3) din Legea nr. 241/2005 limitele speciale sunt între 9 și 15 ani închisoare.

(iv) Alți factori criminogeni sunt cei de natură **psihosocială**, cum ar fi: concepția existentă în mediul de afaceri; mentalitatea că funcționarii cu atribuții în materie judiciară sunt mai „înțelegători” cu oamenii de afaceri; concepția despre corupție și faptele conexe acesteia, realitățile sociale anterioare; lipsa unui control economico-financiar strict etc.

Fără a pretinde că am făcut un inventar exhaustiv al factorilor care determină sau influențează criminalitatea din domeniul afacerilor, menționăm faptul că acești factori nu trebuie priviți în mod izolat, deoarece ei interacționează, se schimbă și chiar dispar.

7. Consecințele produse de infracțiunile din domeniul afacerilor

Efectele produse de criminalitatea din domeniul afacerilor sunt greu de măsurat în orice societate și cu atât mai mult în țara noastră.

Printre consecințele cele mai greu de acceptat trebuie menționate **pagubele** pricinuite agenților economici, statului sau unor entități supranaționale, cum este cazul Uniunii Europene.

O altă consecință a infracțiunilor din domeniul afacerilor o constituie **costul foarte ridicat** pentru descoperirea acestora și tragerea la răspundere penală a făptuitorilor, apreciindu-se că este de câteva ori mai mare decât cel existent în cazul infracțiunilor de drept comun³⁴.

În concluzie, în multe cazuri, infracțiunile din domeniul afacerilor generează **efecte socio-economice grave**. Persoanele vătămate pot fi atât fizice, cât și juridice și pot fi lezate direct, dar și indirect.

8. Persoanele implicate în săvârșirea infracțiunilor din domeniul afacerilor și reacția societății față de acestea

O **particularitate** a infracțiunilor din domeniul afacerilor este aceea că acestea sunt comise de un număr mai mare de femei, comparativ cu infracțiunile de drept comun. Cum se explică acest lucru? Prezența femeilor în afaceri este mare, iar acestea se pare că au o înclinație mai accentuată spre comiterea de infracțiuni ascunse și nonviolente³⁵.

De asemenea, potrivit statisticilor, persoanele care săvârșesc infracțiuni din domeniul afacerilor au vârsta mai ridicată și o poziție socială mai înaltă comparativ cu cele care comit alte categorii de infracțiuni³⁶.

Reacția socială cu privire la infracțiunile din domeniul economic diferă de la un stat la altul, dar se poate spune că, în prezent, există o tendință generală la nivel internațional pentru contracararea acestui tip de infracțiuni.

Un rol important pentru schimbarea atitudinii față de infracțiunile economico-financiare îl are societatea civilă, care, în unele state, este foarte puternică și se implică pozitiv în activitatea de combatere a acestor infracțiuni.

În doctrină, se atrage totuși atenția asupra unui pericol în ceea ce privește influențarea actului de justiție de către cei care instrumentează cauze privind infracțiuni din domeniul

³⁴ În S.U.A. se apreciază, de pildă, că este de zece ori mai mare (G. Gindicelli-Delage, *Droit pénal des affaires*, Ed. Dalloz, 1996, pp. 4-5).

³⁵ A se vedea C. Voicu, Al. Boroi, F. Sandu, I. Molnar, M. Gorunescu, S. Corlățeanu, *op. cit.*, p. 7. Spre exemplu, potrivit statisticilor oficiale din anul 1999, în Franța, 18% dintre infracțiunile de bancrută frauduloasă sau alte infracțiuni din domeniul societăților comerciale au fost comise de femei, în timp ce media generală se situează sub 10% din totalul infracțiunilor.

³⁶ *Idem*, p. 8.